[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]

[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

مقالهٔ علمی ـ پژوهشی

پاورقی‌نویسی در مطبوعات ایران
از آغاز تا سال ۱۳۲۰*

نرگس صالحی**
محمدرضا حاجی‌آقابابایی***

چکیده

پاورقی‌نویسی گونه‌ای نوشتاری است که با شکل‌گیری مطبوعات پدید آمده است و دلایل پیدایی آن را می‌توان جبران کمبود نشر کتاب، بهره‌گیری از شیوه‌ای تازه برای ارائهٔ مطالب طولانی، و نیز حفظ و افزایش تعداد خوانندگان دانست. در این مقاله، به‌شیوهٔ تاریخ‌ادبیات‌پژوهی، به بررسی این گونهٔ نوشتاری و کاربرد آن در مطبوعات ایران از آغاز تا سال ۱۳۲۰ پرداخته‌ایم. هرچند که داستان‌های پاورقی بیشترین سهم از پاورقی‌نویسی مطبوعات را به خود اختصاص داده است، موضوعات گوناگون دیگری همچون نمایش‌نامه، سفرنامه، شرح‌حال و متون تاریخی نیز به‌صورت پاورقی منتشر شده است. در نخستین مطبوعات ایرانی، اصطلاحات گوناگونی همچون «قسمت تحتانی»، «فیتون» و «ذیل» برای این گونهٔ نوشتاری استفاده شده است. نخستین‌بار روزنامهٔ *اتحاد اسلام* اصطلاح پاورقی را به‌کار برد و اندک‌اندک این اصطلاح در دیگر نشریات نیز به‌کار رفت. نخستین پاورقی‌ها را اعتمادالسلطنه در روزنامهٔ *ایران* منتشر کرده است که عمدتاً دارای موضوعات تاریخی است. نخستین داستان پاورقی ایرانی، رمان *نیرنگ سیاه یا کنیزان سفید*، اثر ملک‌الشعرای بهار است که در سال ۱۲۹۸ در نشریهٔ *ایران* منتشر شده است و این موضوع که عده‌ای از پژوهشگران، رمان‌های *تهران مخوف* یا *دهنفر قزلباش* را نخستین رمان‌های پاورقی ایران دانسته‌اند فاقد دقت است. مهم‌ترین ویژگی‌های این گونهٔ نوشتاری، دنباله‌داربودن و تنوع موضوعی آن است. از نظر سبک نوشتاری نمی‌توان ویژگی زبانی خاصی را برای این گونه در نظر گرفت. سبک زبانی این گونه، تابع سبک نوشتاری نویسندگان یا مترجمان آن است.

کلیدواژه‌ها: گونه‌شناسی ادبی، مطبوعات، پاورقی‌نویسی.

---

* این مقاله از طرح پژوهشی با عنوان «دانش‌نامهٔ توصیفی نشریات ادبی از آغاز تا سال ۱۳۲۰ هجری» به شمارهٔ ۹۶۰۰۲۹۶۵ با حمایت صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران کشور (NSF) استخراج شده است.

** دانشجوی دکتری دانشگاه علامه طباطبائی n.sadvandi@gmail.com
*** دانشیار دانشگاه علامه طباطبائی hajibaba@atu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۱/۱۵ تاریخ پذیرش: ۹۹/۲/۶

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

۱. مقدمه

گسترش مطبوعات در ایران، از میانهٔ عصر قاجار و نیز در روزگار مشروطه و پس از آن، یکی از عواملی است که در تجدد و حرکت به‌سوی جامعه‌ای مدرن نقش داشته است. با توجه به آنکه روزنامه‌نگاری در ایران به تقلید از همین فن در اروپا پدید آمد، از نظر شکل نیز مطبوعات عصر قاجار در کلیت خود شبیه به روزنامه‌های اروپایی بود. مطالبی که این نشریات منتشر می‌کردند، با توجه به حجم آنها، گاهی در چند شمارهٔ پی‌درپی قرار می‌گرفت و گاهی نیز با توجه به عدم تطابق با دیگر مطالب نشریه یا برای جلب توجه بیشتر، در جایی خاص از نشریه منتشر می‌شد؛ ازاین‌رو، با توجه به راه‌کاری که نشریات اروپایی در این زمینه اندیشیده و پاورقی‌نویسی را پدید آورده بودند، رفته‌رفته گونه‌ای نوشتاری در مطبوعات ایران نیز شکل گرفت که به پاورقی موسوم شد.

هدف پژوهش حاضر، بررسی و معرفی گونهٔ پاورقی و انواع آن در نشریات ایرانی است. بازهٔ زمانی این پژوهش از زمان انتشار نخستین نشریات در ایران (حدود سال ۱۲۶۰ش.) تا سال ۱۳۲۰ ش. است.

۱.۱. پیشینهٔ پژوهش

با بررسی‌های صورت‌گرفته، مشخص شد که درباب پاورقی‌نویسی به‌مثابهٔ گونه‌ای نوشتاری، تاکنون، پژوهشی جامع صورت نگرفته است و معدود مقالاتی که به این موضوع پرداخته‌اند، به‌صورت ناقص در این زمینه بحث کرده‌اند. مهم‌ترین مقالات منتشرشده در این زمینه به این شرح است:

در مقالهٔ «درآمدی بر مقولهٔ پاورقی‌نویسی در ایران»، نویسنده به بررسی تاریخی رمان پاورقی در مطبوعات پرداخته، اما فقط نشریه‌های *تربیت*، *صوراسرافیل*، *اطلاع*، *افسانه* و *کوشش* را بررسی کرده که عمدتاً نشریات حوزهٔ عمومی بوده‌اند و نگاهی جامع به این گونهٔ نوشتاری نداشته است. آنچه نویسنده دربارهٔ پاورقی‌نویسی در این مقاله آورده، یا اطلاعاتی است که در آثار دیگران بوده، یا به‌صورت نامه‌نگاری‌های شخصی میان نویسنده و صاحب‌نظران این حوزه گرد آمده است و کمتر به‌صورت مستقیم به خود نشریات رجوع شده است (الهی، ۱۳۷۷: ۳۲۷-۳۴۱). در «رمان پاورقی و تاریخ سیاسی معاصر: خوانش تحلیلی گفتمانی از رمان *دهنفر قزلباش*»، نویسندگان گفتمان‌های موجود در بازهٔ زمانی ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ را مطرح و تأثیر این گفتمان‌ها را بر رمان *دهنفر قزلباش* بررسی کرده‌اند (شاکری،

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

دزفولیان، ۱۳۹۳: ۸۳-۱۰۹). نویسندگان این مقاله به سیر پاورقی‌نویسی در ایران نپرداخته‌اند. در مقالهٔ «رمان پاورقی، انقلابی ادبی» نویسنده رمان پاورقی را در ادبیات قرن نوزدهم فرانسه بررسی کرده و در نهایت دلایل انحطاط این‌گونه از رمان را در ادبیات اروپا مطرح کرده و دربارهٔ پاورقی‌نویسی در مطبوعات ایران بحثی نکرده است (بیضاوی، ۱۳۷۹: ۱-۲۰).

۱. ۲. ضرورت تحقیق

با توجه به آنکه با پیدایی مطبوعات در ایران، گونه‌های تازهٔ نوشتاری چه از نظر شکلی و چه از نظر محتوایی در نثر فارسی پدید آمد، لازم است تا مطبوعات از این منظر نیز مورد بررسی قرار گیرند. یکی از این گونه‌های نوشتاری پاورقی‌نویسی است که در مطبوعات شکل گرفت و تحولاتی در سبک نویسندگی و شیوهٔ ارائهٔ مطالب ایجاد کرد؛ ازاین‌رو، تحقیق در خصوص این گونهٔ ادبی اهمیت پیدا می‌کند و لازم است ابعاد تاریخی و شکلی آن مورد بررسی قرار گیرد.

۱. ۳. روش‌شناسی

در این پژوهش، با روش تاریخ ادبیاتی، پاورقی‌نویسی به‌منزلهٔ یک گونهٔ نوشتاری تحت بررسی قرار گرفته و چگونگی پیدایی و رونق‌یافتن این‌گونهٔ نوشتاری کاویده شده است؛ همچنین، با مراجعه به مطبوعات مختلف، سعی شده است تا نخستین روزنامه‌هایی که از لفظ پاورقی استفاده کرده‌اند شناسایی شوند. در ادامهٔ این پژوهش، به معرفی موضوعی پاورقی‌ها پرداخته شده و در نهایت دلایل ازرونق‌افتادن پاورقی‌نویسی در مطبوعات بیان شده است. البته، شایستهٔ یادآوری است که پاورقی‌نویسی را نمی‌توان همچون یک رویداد تاریخی مورد بررسی تبارشناختی قرار داد، ولی می‌توان از رویکرد تبارشناسی تا حدودی برای بررسی این گونهٔ نوشتاری بهره گرفت.

۱. ٤. پرسش‌های پژوهش

مهم‌ترین پرسش‌های پژوهش به شرح زیر است:

۱. پاورقی‌نویسی از چه زمانی در مطبوعات ایران پدید آمد؟
۲. چه اصطلاحاتی برای این گونهٔ تازه نوشتاری در مطبوعات به‌کار رفته است؟
۳. پاورقی‌ها از نظر محتوایی به چه موضوعاتی پرداخته‌اند؟ (گونه‌شناسی پاورقی‌ها)
۴. علل رونق پاورقی‌نویسی و افول آن در مطبوعات چه بوده است؟

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

۲. پاورقی‌نویسی

منظور از پاورقی مطالب دنباله‌داری است که در چندین شمارهٔ یک نشریه منتشر می‌شود یا مطالبی است که در بخش مشخص‌شده‌ای از روزنامه یا مجله به چاپ می‌رسد. این مطالب، با توجه به سیاست نشریه، دارای موضوعات گوناگونی است و هدف آن، علاوه‌بر به‌کارگیری شیوه‌ای برای ارائهٔ مطالب طولانی، ایجاد جاذبه در مخاطبان و افزایش فروش نشریه است.

از پاورقی تعاریف گوناگونی ارائه شده که قدیم‌ترین آن متعلق به فرهنگ *آنندراج* است که پاورقی را معادل «رکابک» گرفته است. منظور از رکابک توضیحاتی است که در پانویس صفحات کتاب آورده می‌شود (دبیرسیاقی، ۱۳۶۵: ذیل پاورقی). البته، این تعریف ارتباط چندانی با کاربرد اصطلاح پاورقی در مطبوعات ندارد. در فرهنگ *فرنودسار* نیز معنای این واژه مشابه با فرهنگ *آنندراج* آمده است (ناظم‌الاطباء، ۱۳۱۸: ذیل پاورقی). نخستین کسی که معنایی مطابق با اصطلاح مطبوعاتی این واژه ارائه کرد علی‌اکبر دهخداست. دهخدا پاورقی را چنین تعریف کرده است: «قصه و جز آن، که در قسمت ذیل اوراق روزنامه نویسند.... آنچه در ذیل صفحه نوشته شود، چون شرح و تعلیق» (دهخدا، ۱۳۷۷: ذیل پاورقی). محمد معین نیز در فرهنگ لغت خود، معنای پاورقی را به همان شیوهٔ دهخدا آورده است (معین، ۱۳۶۵: ذیل پاورقی).

در فرهنگ *مریام وبستر* در تعریف واژهٔ Serial، که معادلی برای پاورقی است، عبارت «نشر یک اثر ادبی به‌ویژه داستان به‌طور منظم در یک نشریهٔ ادواری یا روزنامه» آمده است (وبستر، ۱۸۲۸: ذیل مدخل). همچنین *فرهنگ وبستر* ذیل واژهٔ فرانسوی Feuilleton، که معادل واژهٔ انگلیسی Serial است، آن را متنی غیرسیاسی به‌شمار می‌آورد که بیشتر به مطالب هنری و ادبی اختصاص دارد (همان، ذیل فیتون).

این‌گونه از نوشتار را نخستین‌بار، در سال ۱۸۳۶ میلادی، دو روزنامه‌نگار فرانسوی به نام‌های امیل دو ژیرادن و آرمان دوتاگ پدید آوردند. ایشان با کم‌کردن قیمت روزنامهٔ خود، قسمت پایین صفحات روزنامه را به انتشار داستان‌هایی سرگرم‌کننده اختصاص دادند. رمان *پیردختر* از بالزاک نخستین رمان پاورقی بود که در دو روزنامهٔ *Le Siecle* و *La Presse* منتشر شد و پس از آن رمان‌های *زن برتر*، *کشیش دهکده*، *شاهزاده خانم پاریسی*، *هولورین* و... به‌صورت پاورقی در نشریهٔ *La Presse* منتشر شد (الهی، ۱۳۷۷: ۵۴۹-۵۵۰).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

با شکل‌گیری نهضت ترجمه در دورهٔ قاجار و گسترش صنعت چاپ، آرام‌آرام کتاب‌های مختلفی از زبان‌های اروپایی به فارسی ترجمه شد که در میان این آثار، از کتاب‌های داستان بیش از دیگر آثار استقبال شد. با توجه به اینکه امکان چاپ کتاب در دوران قاجار محدود بود و بیشتر داستان‌های ترجمه‌شده به‌صورت دنباله‌دار در نشریات آن دوران به چاپ می‌رسید، ترجمه نقش مهمی در گسترش پاورقی‌نویسی برعهده داشت (حاجی‌آقابابایی، ۱۳۹۶: ۲۳۶-۲۳۵).

هرچند گونهٔ نوشتاری پاورقی، به‌تقلید از مطبوعات اروپایی و از طریق ترجمه به مطبوعات ایران راه یافت، می‌توان ریشه‌هایی از این گونهٔ نوشتاری را نیز در ادبیات و فرهنگ ایرانی جست‌وجو کرد. یکی از این ریشه‌ها سنت نقالی است که داستان‌های پهلوانی را نقالان گاهی به‌صورت دنباله‌دار در چند نوبت برای مردم بازگو می‌کرده‌اند. درکنار سنت نقالی، می‌توان شیوهٔ داستان‌پردازی ایرانی و حکایت‌های دنباله‌دار را یکی دیگر از ریشه‌های پاورقی‌نویسی در فرهنگ ایرانی دانست. این شیوه در کتاب‌هایی همچون *سمک عیار*، *اسکندرنامه*، *مقامات حمیدی*، *داراب‌نامه*، *طوطی‌نامه*، *حمزه‌نامه*، *هزارویک شب*، *امیرارسلان نامدار* و... به‌خوبی دیده می‌شود.

در آغاز استفاده از پاورقی در نشریات ایران، هر نشریه‌ای اصطلاحی خاص را برای این گونهٔ نوشتاری به‌کار می‌برد تا آنکه اندک‌اندک اصطلاح پاورقی کاربرد همگانی یافت. در نشریهٔ *ایران* با توجه به آنکه محلی معین برای پاورقی در نظر گرفته بودند، از عبارت «این محل» برای لفظ پاورقی استفاده می‌شد: «مزید بصیرت مطالعه‌کنندگان روزنامهٔ مبارکهٔ ایران در این محل درج می‌نماید» (*ایران*، ۱۲۹۶ق، ۱۲۵۸ شمسی: نمرهٔ ۳۹۴). پس از سه سال در نشریهٔ *ایران*، به‌جای لفظ «این محل» از عبارت «قسمت تحتانی» استفاده می‌شود: «آن را در قسمت تحتانی روزنامه موضعی درج کند که ممکن باشد آن را بعدها کتابی علاحده کنند» (*ایران*، ۱۲۹۹ق، ۱۲۶۱ شمسی: نمرهٔ ۴۷۴) و تقریباً سه‌سال بعد از این تاریخ نیز به‌جای این اصطلاحات از واژهٔ فرانسوی Feuilleton استفاده می‌کنند: «در فیتون روزنامهٔ مبارکهٔ *ایران* نگارش و طبع می‌شود» (*ایران*، ۱۳۰۲ق، ۱۲۶۴شمسی: نمرهٔ ۵۶۵). دیگر نشریات نیز از اصطلاحات گوناگونی برای نام‌گذاری بخش مربوط به پاورقی استفاده کرده‌اند: «در این ذیل شرحی از تاریخ ایران را...» (*اختر*، ۱۲۹۴ ق، نمرهٔ ۳). «بقیهٔ سیاحت‌نامه -فصل دویم (در فیتن)» (*ناصری*، ۱۳۱۳ق، شمارهٔ ۱۵).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

برای نخستین‌بار، نشریهٔ *اتحاد اسلام* در سال ۱۲۹۴، اصطلاح پاورقی را برای این گونهٔ نوشتاری به‌کار برده است: «پاورقی نمرات *اتحاد اسلام* بر طبق مقصد و مرام اصلی مخصوص تراجم احوال علما فلاسفه محصلین ادباء و مشاهیر عالم اسلامیت و بعضی رسائل علمی و ادبی خواهد بود (*اتحاد اسلام*، ۱۲۹۴: شمارهٔ ۱). البته، پس از این تاریخ نیز گاهی اصطلاحات دیگری برای این شیوهٔ نوشتاری به‌کار رفته است: «همین حکایت که ذیلاً قرائت می‌کنید» (*اطلاعات*، ۱۳۰۶: نمرهٔ ۳۰۸).

در خصوص نام‌گذاری و اختصاص بخشی خاص به پاورقی، شایستهٔ یادآوری است که این موضوع مخصوص نشریات حوزهٔ عمومی بوده است و در نشریات تخصصی ادبی، به‌سبب آنکه بخش درخور توجهی از نشریه به انتشار داستان و رمان اختصاص داشت، نام خاص یا جایی معین را برای پاورقی در نظر نمی‌گرفتند، بلکه همان انتشار دنباله‌دار مطالب نشان‌دهندهٔ گونهٔ پاورقی است.

مهم‌ترین ویژگی گونهٔ پاورقی آن است که هر بخش دارای آغاز و پایانی مشخص است. نکتهٔ دیگر حالت تعلیقی است که در پایان هر بخش وجود دارد تا خواننده برای خواندن ادامهٔ مطلب ترغیب شود. زبان پاورقی ساده و متناسب با حال مخاطب مطبوعات است؛ چه مطالب دربارهٔ موضوعات تاریخی و سیاسی باشد، چه داستان، به‌هرروی نویسنده از زبانی ساده برای درک بهتر مخاطب بهره می‌گیرد. ویژگی دیگر در پاورقی‌های داستانی، بحث قهرمان است. قهرمان این نوع از رمان‌ها معمولاً شخصیت‌هایی ابرقهرمان یا درنهایت شرارت هستند و شخصیت‌پردازی معمولاً ضعیف است. این گونه از رمان‌ها بیشتر حادثه‌محورند و به‌سبب آنکه هدف جلب نظر مخاطب و درعین‌حال رساندن پیامی اخلاقی یا اجتماعی است، پیرنگ و ساختار داستان چندان رعایت نمی‌شود. پایان‌بندی این گونه از رمان‌ها نیز ارتباط مستقیمی با هدف نویسنده دارد. اگر هدف بیان پندی اخلاقی، خصوصاً به زنان و دختران جوان باشد، معمولاً سرنوشتی تلخ در انتظار شخصیت اصلی داستان است.

۲. ۱. ادوار پاورقی‌نویسی در ایران

با توجه به بررسی‌های صورت‌گرفته درباب مطبوعات فارسی زبان که در ایران و خارج از مرزهای ایران منتشر شده، نخستین داستان پاورقی در روزنامهٔ *جام‌جهان* کلکته به چاپ رسیده است. این روزنامه داستان «هزارویک‌شب» را به‌صورت پاورقی در شماره‌های سال ۱۸۵۰م. به بعد خود منتشر کرده است. پاورقی‌نویسی در روزنامه‌های ایران از دوران ناصری

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

شکل گرفته است و با توجه به بازهٔ زمانی این پژوهش، می‌توان سه دورهٔ پیش از مشروطیت، عصر مشروطه، و دوران پهلوی اول را برای بررسی این گونهٔ نوشتاری در نظر گرفت.

۲.۱.۱. پیش از مشروطیت

هرچند مطالب نشریات این دوران بیشتر به بیان احوال شاه و اخبار ممالک محروسه اختصاص داشت، گاهی مطالب دنباله‌داری برای مطالعهٔ ناصرالدین‌شاه و دیگر درباریان از زبان‌های اروپایی ترجمه می‌شد که بیشتر تاریخی و شرح احوال شخصیت‌های برجستهٔ جهان بود. در سال ۱۳۲۱ ه.ق. (۱۲۸۲ شمسی) ذکاءالملک «داستان ژرژ انگلیسی عاشق مادمازل پاریسی» را ترجمه کرد و به‌صورت پاورقی از نمرهٔ ۳۹۴ سال ۱۳۱۴ ه.ق. تا نمرهٔ ۴۱۶ سال ۱۳۱۵ ه.ق. (=۱۲۷۶-۱۲۷۷ شمسی) در نشریهٔ *اطلاع* به چاپ رساند.

در این دوران، نشریهٔ *تربیت* به مدیریت میرزامحمدحسین‌خان فروغی نیز به نشر داستان‌های دنباله‌دار می‌پرداخت. در این نشریه، پاورقی‌های گوناگونی «به قلم میرزامحمدعلی فروغی، فرزند مدیر روزنامه، و دیگران چاپ می‌شد که از نظر ادبی بی‌ارزش نبود، اما لحن چاپلوسانه و ستایشگرانهٔ آن به مقدار زیادی از اهمیت و اعتبار آن می‌کاست» (آرین‌پور، ۱۳۸۲: ۲۴۵). البته، قضاوت دربارهٔ لحن و اعتبار این پاورقی‌ها کمی غیرعلمی است و چندان پذیرفتنی نیست. ترجمه‌های ذکاءالملک مطابق شیوهٔ نگارش دورهٔ قاجار است و گاهی مترجم در آغاز برخی پاورقی‌ها، ترجمهٔ خود را به پادشاه تقدیم کرده است که در نشریات آن دوره رایج بوده است.

قسمت پایین نشریهٔ *تربیت*، که به‌صورت کادری مستطیلی از باقی بخش‌های نشریه جدا شده است، به پاورقی اختصاص دارد. از پاورقی‌های مهم این نشریه می‌توان به «تاریخ سیستان و بلوچستان» و نیز کتاب «کلبهٔ هندی» به‌قلم ذکاءالملک اول اشاره کرد. شرح حال شاعران و دانشمندان غربی و داستان‌های ترجمه‌شده نیز از دیگر مطالبی است که عمدتاً در بیش از پنج شمارهٔ نشریه به چاپ رسیده است.

در نشریهٔ *ایران سلطانی* نیز ستونی برای پاورقی وجود داشت که بیشتر به موضوعات تاریخی می‌پرداخت. از شمارهٔ ۶ سال ۱۳۲۱ ق. تا شمارهٔ ۲۱، سال ۱۳۲۴ ق. (= ۱۲۸۲-۱۲۸۵ شمسی) نشریهٔ *ایران سلطانی* «تاریخ نادرشاه» را به‌صورت پاورقی منتشر کرده است که نویسندهٔ آن مشخص نیست.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

در نشریهٔ *ایران* به مدیریت اعتمادالسلطنه نیز پاورقی‌هایی منتشر شده است که عمدتاً تألیف یا ترجمهٔ خود اعتمادالسلطنه است. از پاورقی‌های این نشریه می‌توان به رمان «روبن‌سون سوئیسی» از شمارهٔ ۱۳۴ سال ۱۲۸۹ ق. تا شمارهٔ ۲۴۹ سال ۱۲۹۲ ق. (= ۱۲۵۱-۱۲۵۴ شمسی) اشاره کرد. رمان دیگری به نام «سولیوان‌نام تاجر» نیز از شمارهٔ ۲۵۲ سال ۱۲۹۲ ق. (= ۱۲۵۴ شمسی) تا شمارهٔ ۲۶۵ همان سال منتشر شده است.

در نشریهٔ *ادب* به مدیریت صادق ادیب‌الممالک نیز داستانی پاورقی با عنوان «دختر فرعون» از شمارهٔ ۱۴۶ سال ۱۳۲۲ ق. نشریه تا شمارهٔ ۱۷۳ سال ۱۳۲۳ ق. (=۱۲۸۳-۱۲۸۴شمسی) منتشر شده است.

۲.۱.۲. پاورقی‌نویسی در عصر مشروطه

یکی از دستاوردهای مهم نهضت مشروطه، آزادی بیان و افزایش شمار نشریات بود؛ به‌طوری‌که روزنامه‌های فراوانی در تهران، رشت، تبریز و دیگر شهرهای ایران انتشار یافت (آرین‌پور، ۱۳۸۲: ۲۶). در این دوره، به‌سبب گرم‌بودن بازار انقلاب و تب آزادی‌خواهی به داستان‌های عاشقانه توجه چندانی نمی‌شد و بیشتر مطالب روزنامه‌ها مباحث مربوط به آزادی، قانون، حقوق، مردم، تجدد، و ترقی‌خواهی بود.

در این دوره، که سال‌های ۱۲۸۵ تا ۱۳۰۴ شمسی را دربرمی‌گیرد، شاهد گونه‌ای جدید از پاورقی‌نویسی هستیم که می‌توان آن را پاورقی‌نویسی تاریخی مستند نامید. «اعترافات میرزا رضا کرمانی» دربارهٔ قتل ناصرالدین‌شاه در سال نخست نشریهٔ *صوراسرافیل* (۱۲۷۶ شمسی) از شمارهٔ نهم تا هفدهم منتشر شده است.

نشریهٔ *تیاتر* به مدیریت میرزارضا طباطبایی یکی از نشریات این دوران است که نمایش‌نامه‌هایی را به‌صورت دنباله‌دار در پاورقی نشریه چاپ کرده است. هدف این نشریه، انتشار نمایش‌نامه یا به تعبیر مدیر آن، تیاتر، است که به‌کمک آن «به شرح و بیان رفتار قدما و سلاطین و امرا و وضع گفتار و کردار پاره‌ای از اولیای امور و قائدین ازمهٔ جمهور است که به طریق مجالس تیاتر خارجه در ضمن پرده‌ها مطالب را به وضع سؤال و جواب که اثر آن در قلوب اولیاالالباب احسن و اعلی و طباع را ملاحظه آن اشهی و احلی است بنگارد» (*تیاتر*، ۱۳۳۶ ق= ۱۲۹۷شمسی: دیباچه). البته، این نشریه فقط یک سال منتشر شده است و در آن نمایش‌نامهٔ «شیخ علی‌میرزای حاکم ملایر و تویسرکان و عروسی با دختر پادشاه» به قلم خود میرزارضا به چاپ رسیده است.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

نخستین رمان پلیسی نیز در مطبوعات ایران با نام «سرگذشت آرسن لوپن» در سال نخست نشریهٔ *حقایق* در سال ۱۳۲۵ هـ ق. (= ۱۲۸۶ شمسی) به‌صورت دنباله‌دار منتشر شده که متأسفانه مترجم آن مشخص نیست.

از سال ۱۳۰۰ به بعد، پاورقی‌نویسی رونق بیشتری گرفت و عمدهٔ داستان‌های پاورقی در روزنامه‌هایی چون *ستارهٔ شرق*، *شفق سرخ*، *ناهید*، *اطلاعات*، *اقدام* و... منتشر می‌شد. در مقالهٔ «درآمدی بر مقولهٔ پاورقی‌نویسی در ایران»، با تأکید بر قول عموم، نخستین رمان پاورقی تألیفی رمان «تهران مخوف» مشفق کاظمی معرفی شده است که روزنامهٔ *ستارهٔ ایران* آن را از شمارهٔ ۴۳ چهارشنبه ۲ مرداد سال ۱۳۰۱ تا شمارهٔ ۱۲۳ همان سال به‌صورت پیاپی منتشر کرده است (الهی، ۱۳۷۷: ۷۲۱). البته، این سخن نادرست و فاقد دقت علمی است. الهی در همان مقاله، به‌نقل از کتاب *سرچشمه‌های داستان کوتاه فارسی*، رمان «ده‌نفر قزلباش» را نخستین رمان پاورقی ایران معرفی می‌کند. نکتهٔ درخور توجه آن است که کریستف بالایی در هیچ‌جایی از کتابش ذکر نکرده است که این رمان نخستین رمان پاورقی تألیفی است؛ گویا، برداشت الهی از عبارت «رمان‌های پاورقی از قبیل رمان بسیار مشهور حسین مسرور به نام ده‌نفر قزلباش در این نشریه به چاپ می‌رسید» (بالایی و کویی‌پرس، ۱۳۷۸: ۴۹). این‌گونه بوده است که این رمان را نخستین رمان پاورقی معرفی کرده است (الهی، ۱۳۷۷: ۷۲۲). اینکه نخستین رمان پاورقی ایرانی را «ده‌نفر قزلباش» بدانیم سخن درستی نیست؛ زیرا آثاری پیش از این رمان به‌صورت پاورقی منتشر شده است و دیگر آنکه مجلهٔ *ارمغان* به‌صورت ماهنامه منتشر می‌شد و بخش‌هایی از این رمان تنها در یک سال این نشریه (از شمارهٔ پنجم تا دهم) منتشر شده و پس از آن نیز ادامه نیافته است.

با بررسی نشریات در بازهٔ زمانی این پژوهش، مشخص شد که نخستین داستان ایرانی باعنوان «اهل بیت حاجی نمدمال» از نویسنده‌ای ناشناس، در سال ۱۳۱۸ قمری (۱۲۷۹ شمسی) از شمارهٔ ۲۷ نشریهٔ *پرورش* به صورت داستانی ادامه‌دار (ستون‌نویسی) به چاپ رسیده است؛ البته، به‌سبب آنکه تنها ۳۳ شماره از این نشریه منتشر شده است، این داستان ناتمام است. با توجه به آنکه نام نویسندهٔ داستان ذکر نشده است و معمولاً در نشریات آن روزگار، اکثر مطالب بی‌نام، نوشتهٔ مدیر نشریه بود، شاید بتوان، با شک و تردید، این داستان را نوشتهٔ علی‌محمد کاشانی، مدیر نشریهٔ *پرورش* دانست. درون‌مایهٔ داستان دربارهٔ اوضاع پریشان جامعه و نقد اخلاق و رفتارهای اجتماعی و عقاید خرافی مردم ایران در آن روزگار

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

است. براساس پژوهش‌های صورت‌گرفته تاکنون، پس از انتشار این داستان، تا سال ۱۲۹۸ داستان تألیف دیگری در نشریات ایران منتشر نشده است. در این سال، رمان «تیرنگ سیاه یا کنیزان سفید»، نوشتهٔ ملک‌الشعرای بهار، به‌صورت پاورقی انتشار یافت. این داستان از شمارهٔ ۴۳۴ سال ۱۲۹۸ شمسی تا شمارهٔ ۴۷۹ همان سال نشریهٔ *ایران* به صورت پاورقی منتشر شده است. رمان «ایام حبس» از علی دشتی نیز از شمارهٔ هفتم سال ۱۳۰۰ تا شمارهٔ پنجاه‌ویکم سال ۱۳۰۱ نشریهٔ *شفق سرخ* انتشار یافته است. رمان «کیف گنجینه» نیز در سال ۱۳۰۱ به‌صورت پاورقی در شماره‌های نهم تا دوازدهم نشریهٔ *تذکر* منتشر شده است؛ البته، نویسندهٔ این رمان مشخص نیست. رمان «شهرناز» از یحیی دولت‌آبادی نیز از شمارهٔ نخست تا شمارهٔ ۲۶ نشریهٔ *ستارهٔ شرق* به‌صورت پاورقی منتشر شده است. این رمان از ۱۵ تیرماه سال ۱۳۰۱ در آن نشریه انتشار یافته است. تمامی این داستان‌ها پیش از انتشار «تهران مخوف» *منتشر شده* است. رمان «فرنگیس» نوشتهٔ میرزاعلی‌اکبرخان ارداقی نیز از شمارهٔ ۴۳ تا شمارهٔ ۹۴ سال ۱۳۰۱ نشریهٔ *ایران آزاد* به چاپ رسیده است. رمان «اسرار شب» اثر عباس خلیلی نیز به‌صورت پاورقی در نشریهٔ *اقدام* از شمارهٔ ۱۵۷ سال ۱۳۰۱ شمسی تا شمارهٔ ۱۷۲ همان سال منتشر شده است. عباس خلیلی نیز با انتشار نشریهٔ *اقدام*، رمان‌های «روزگار سیاه» (سال ۱۳۰۳)، «انتقام» (سال ۱۳۰۴) و «انسان» (سال ۱۳۰۴) را به‌صورت پاورقی منتشر کرد.

۲. ۱. ۳. پاورقی‌نویسی در دورهٔ رضاخان

این دوران دربرگیرندهٔ سال‌های ۱۳۰۴ تا ۱۳۲۰ شمسی است. در این دوره، انتشار نشریهٔ *افسانه*، که نخستین شمارهٔ آن در سال ۱۳۰۶ چاپ شد، نقطهٔ عطفی در پاورقی‌نویسی به‌شمار می‌آید. نشریهٔ *افسانه* از آغاز، انتشار داستان‌های ایرانی و خارجی را در دستور کار خود قرار داد. هدف از انتشار این نشریه، آشناکردن ایرانیان با داستان‌های نویسندگان ایرانی و دیگر کشورهای جهان بود (ر.ک. *افسانه*: «دیباچه» سال اول، شمارهٔ ۱). مطالب این نشریه ازنظر گونهٔ ادبی به دو دستهٔ داستان کوتاه و داستانک قابل تقسیم است. داستان‌های کوتاه این مجموعه، به‌سبب آنکه در دو یا سه شماره از نشریه منتشر شده است، پاورقی به‌شمار می‌آید.

داستان «قمار» از غلامرضا آذرنگ در جزوهٔ ۴۷ و ۴۸ سال ۱۳۰۹ چاپ شده است. داستان *قمار* هوفمان نیز با ترجمهٔ پژمان بختیاری در جزوهٔ اول و دوم سال ۱۳۱۰ منتشر شده است. طولانی‌ترین رمان این نشریه، رمان «دختر سلطان» از پوشکین است که پرویز

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

ناتل خانلری آن را ترجمه کرد. در این نشریه داستان‌هایی از نویسندگانی چون کونان دویل، هوفمان، موپاسان و ماکسیم گورکی به چاپ رسیده است.

روزنامهٔ *شفق سرخ* از دیگر نشریات مهم دورهٔ پهلوی اول است که یکی از طولانی‌ترین رمان‌های پاورقی را منتشر کرده است. رمان «آشیانهٔ عقاب»، نوشتهٔ زین‌العابدین مؤتمن، از شمارهٔ ۲۷۱۶ تا شمارهٔ ۲۸۹۷ سال ۱۳۱۳ این روزنامه به‌صورت پاورقی منتشر شده و با توقف انتشار *شفق سرخ*، انتشار این رمان نیز ادامه نیافت. از دیگر پاورقی‌های مهم این دوران می‌توان به داستان «کام شیر» از شین پرتو اشاره کرد که در روزنامهٔ *ایران* از شمارهٔ ۴۱۴۸ سال ۱۳۱۲ تا شمارهٔ ۴۱۶۸ همان سال منتشر شده است.

در کنار رمان‌ها، نمایش‌نامه‌هایی نیز در نشریات این دوران به‌صورت پاورقی منتشر شده است که از آن میان می‌توان به نمایش‌نامهٔ «غیاث خشت‌مال» در نشریهٔ *ناهید* اشاره کرد که از سال ششم، شمارهٔ سوم، سال ۱۳۰۵ تا سال هفتم، شمارهٔ ۷۹، سال ۱۳۰۶ به‌صورت پی‌درپی منتشر شده است.

عمدهٔ موضوعات پاورقی‌ها در دوران آغازین حکومت رضاخان داستان‌های تاریخی است. با تغییرات فرهنگی که در ادامهٔ حکومت رضاخان پدید آمد، به‌ویژه سیاست‌های مربوط به زنان، محتوای پاورقی‌ها نیز تغییر کرد. در روزنامهٔ *آیندهٔ ایران*، که با مدیریت عادل خلعتبری و سردبیری همسرش فخر عادل اداره می‌شد، داستان‌ها و رمان‌های پاورقی برای آگاهی بیشتر زنان و دختران منتشر شده است. رمان «زن سیه‌روز»، نوشتهٔ ع. دهقان از شمارهٔ ۲۱ سال چهارم، سال ۱۳۱۲ تا شمارهٔ هفتم سال ۱۳۱۳ این نشریه منتشر شده است.

نکتهٔ مهم در این دوران، انتشار جزوه‌های داستانی است. در این دوره، گاهی رمان‌ها در جزوه‌های کوچکی با صفحات کم منتشر می‌شد یا قسمتی از روزنامه‌ها و نشریات قابل جداشدن بود و به جزوه‌ای کوچک تبدیل می‌شد. نشریهٔ *افسانه* به این شکل منتشر می‌شد. سفرنامهٔ «سه سال در آسیا»، اثر گوبینیو از شمارهٔ ۴۴۶ سال ۱۳۰۶ تا شمارهٔ ۵۰۹ سال ۱۳۰۷ در نشریهٔ *اقدام* نیز به این شیوه انتشار یافته است.

۲. ۲. گونه‌های پاورقی

پاورقی‌ها را به‌اعتبار موضوع آنها می‌توان به انواع گوناگونی تقسیم کرد. پس از بررسی نشریاتی که در بازهٔ این پژوهش منتشر شده‌اند (از حدود سال ۱۲۶۰ تا ۱۳۲۰)، پنج‌گونه

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

پاورقی شناسایی شد: ۱. داستان‌های پاورقی ۲. نمایش‌نامه‌های پاورقی ۳. سفرنامه‌های پاورقی. ۴. شرح‌حال‌های پاورقی. ۵. پاورقی‌نویسی تاریخی.

۲. ۲. ۱. داستان‌های پاورقی

بیشترین حجم پاورقی‌نویسی در مطبوعات ایران به داستان و رمان اختصاص دارد. این رمان‌ها گاهی طی چندسال منتشر می‌شد، مانند رمان «ازدواج اجباری» نوشتهٔ فخرعادل خلعتبری که در نشریهٔ *آیندهٔ ایران* از شمارهٔ ۳۵ سال ۱۳۰۹ تا شمارهٔ ۲۵ و ۲۶ سال ۱۳۱۲ منتشر شده است و گاهی در سه یا چهار شماره از نشریه به چاپ می‌رسید، یا رمان «پهلوان پلنگینه‌پوش» از حمزهٔ سردادور که از شمارهٔ هشتم تا شمارهٔ دهم سال ۱۳۱۳ نشریهٔ *ارمغان* منتشر شده است. گاهی به عللی از جمله بیماری نویسنده یا بالابودن حجم دیگر مطالب، وقفه‌ای در انتشار داستان‌های پاورقی نشریات رخ می‌داد، مانند رمان «نیرنگ سیاه»، که به‌سبب بیماری نویسنده و بالابودن حجم اخبار روزنامهٔ *ایران*، چندباری در انتشار آن وقفه روی داده است. گاهی نیز مدیرمسئول از انتشار رمان منصرف می‌شد یا انتشار رمان متوقف می‌شد، مانند رمان «فجایع پیغمبر نوین» که از شمارهٔ ۴۲۳ سال ۱۳۰۶ نشریهٔ *اقدام* منتشر شد و در شمارهٔ ۴۳۱ همان سال اعلام شد که دیگر این داستان منتشر نخواهد شد.

داستان‌های پاورقی را می‌توان از یک دیدگاه به دو دستهٔ تألیفی و ترجمه‌ای تقسیم کرد. حجم زیادی از پاورقی‌های دوران مشروطه و اواخر عصر قاجار، رمان‌های ترجمه‌شده هستند؛ ازجمله «رخسار سنگی» از ناتانیل هاتورن، ترجمهٔ الـله‌یار صالح در نشریهٔ *الادب* (سال ۱۲۹۷)، «فاجعهٔ نودوسه» از الکساندر دوما ترجمهٔ مهدی مافی سعدالملک در نشریهٔ *ادبی* (سال ۱۲۹۷ و ۱۲۹۸)؛ البته، مترجم در شمارهٔ پنجم از سال دوم نشریه اعلام کرده که به‌دلیل طولانی‌بودن داستان از ترجمهٔ ادامهٔ آن منصرف شده است. از دیگر رمان‌های ترجمه‌شده می‌توان به این آثار اشاره کرد: رمان «عاشق امیدوار» از آلفرد دوموسه با ترجمهٔ ابراهیم الفت در نشریهٔ *گل زرد* (سال ۱۲۹۸)، «تاجر ونیزی» از شکسپیر، ترجمهٔ علی‌اصغرخان حکمت در نشریهٔ *ارمغان* (سال ۱۳۰۰)، «حکایت فلسفی معروف به میکرومکاس» از ولتر ترجمهٔ مایل تویسرکانی در نشریهٔ *ارمغان* (سال ۱۳۰۰)، «دیسیپل شاگرد» از پل بورژه، ترجمهٔ رشیدیاسمی در نشریهٔ *نوبهار* (سال ۱۳۰۱)، «رابینسون کروزوئه» با ترجمهٔ ناصرقلی‌خان هندی در نشریهٔ *تحفةالادبا* سال نخست (سال ۱۳۰۲)، و... .

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

در دورهٔ رضاخان نیز ترجمهٔ رمان‌ها همچنان رونق داشت؛ ازجمله «فتات القیران» (یا «تاریخ لمیا») از جرجی زیدان ترجمهٔ اشراق خاوری در *نشریهٔ ارمغان* (شمارهٔ ۵ سال ۱۳۰۵ تا شمارهٔ ۹ سال ۱۳۰۶)، «عبدالرحمن ناصر» از جرجی زیدان در نشریهٔ *اخگر* که متأسفانه نام مترجم قید نشده است (سال ۱۳۱۰)، «ژولی» از ژان ژاک روسو، ترجمهٔ پژمان بختیاری در نشریهٔ *ارمغان* (سال ۱۳۱۰)، «امین و مأمون» از جرجی زیدان، ترجمهٔ اشراق خاوری در نشریهٔ *ارمغان* (سال ۱۳۱۰)، «دستور رستگاری» از محمد مسعود، ترجمهٔ قدرت‌الـله شیری در نشریهٔ *ارمغان* (سال ۱۳۱۹) و... .

گونهٔ دیگر رمان‌های پاورقی در این دوره، رمان‌های تألیفی هستند که از حدود سال ۱۲۹۷ به بعد، شاهد گسترش این نوع از داستان‌ها و رمان‌های پاورقی در نشریات هستیم. علاوه‌بر رمان‌های پاورقی که پیشتر نام برده شد، از این آثار نیز می‌توان یاد کرد: «سرگذشت یک محکوم»، نویسندهٔ نامشخص در نشریهٔ *بهار* از شمارهٔ سوم سال اول تا شمارهٔ دوازدهم سال دوم (از سال ۱۳۳۸ ق. تا سال ۱۳۴۰ ق= ۱۲۹۸-۱۳۰۰ ش.)، «سرگذشت یک نفر سیاح آمریکایی» (نویسنده نامشخص) در نشریهٔ *بهلول* (از شمارهٔ نهم تا هفدهم، سال ۱۳۰۱)، «کوه کبوتران»، نویسنده نامشخص، در نشریهٔ *ندای قدس* (شمارهٔ اول تا هشتم و نهم، سال ۱۳۰۴ تا ۱۳۰۵)، «همای و همایون» از ا. شریف در نشریهٔ *ندای قدس* (شمارهٔ سوم تا ششم، سال ۱۳۰۴ تا ۱۳۰۵)، «سه غرقاب» از ح. ق. در نشریهٔ *ندای قدس* (شمارهٔ دوم تا هشتم و نهم سال ۱۳۰۵)، «خانم هندی»، نویسنده نامشخص در نشریهٔ *ترقی* از شمارهٔ ۶۳ تا ۷۵، سال ۱۳۰۸، «ده‌نفر قزلباش» از حسین مسرور در نشریهٔ *ارمغان* (سال ۱۳۰۷)، «یادگار عشق»، نویسنده نامشخص در نشریهٔ *ترقی* از شمارهٔ ۶۵ تا ۷۵، سال ۱۳۰۸، «پهلوان پلنگینه‌پوش» از حمزه سردادور در نشریهٔ *ارمغان* (از شمارهٔ هشتم تا دهم، سال ۱۳۱۳)، «دو سپهدار» از محمود رجا در نشریهٔ *ارمغان* (شمارهٔ پنجم و ششم، سال ۱۳۱۹)، و... .

گفتنی است که در بیشتر نشریات این دوره، در مقابل داستان‌ها اگر نام مترجم آورده نمی‌شد، نام مؤلف حتماً قید می‌شد؛ ازاین‌رو، رمان‌هایی که نه نام مؤلف داشته‌اند و نه نام مترجم، رمان‌های تألیفی است که در بیشتر موارد، مؤلف رمان‌ها همان مدیرمسئول نشریه است که نامش را نمی‌آورد؛ مثلاً عباس خلیلی در نشریهٔ *اقدام* به همین روش عمل می‌کرد و در رمان‌های تألیفی نامی از خود به‌میان نمی‌آورد و پس از اتمام رمان، در یادداشتی کوتاه خود را نویسندهٔ رمان معرفی می‌کرد.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

رمان‌های پاورقی را با توجه به موضوع می‌توان به چهار دستهٔ عاشقانه، تاریخی، اجتماعی و پلیسی تقسیم کرد.

پاورقی‌های عاشقانه بخشی از رمان‌های پاورقی را در بازهٔ زمانی این پژوهش به خود اختصاص داده است. این داستان‌ها معمولاً پایانی خوشایند دارند و در آن عاشق و معشوق عمدتاً به همدیگر می‌رسند. از رمان‌های عاشقانه‌ای که در این دوره پدید آمده است می‌توان از رمان‌های «نیرنگ سیاه یا کنیزان سفید» از ملک‌الشعراء بهار، «عاشق امیدوار» از آلفرد دوموسه با ترجمهٔ ابراهیم الفت، «پهلوان پلنگینه‌پوش» از حمزه سردادور و... نام برد.

رمان‌های اجتماعی نیز حضور پررنگی در مطبوعات این دوره دارند. انقلاب مشروطه و به‌پایان‌رسیدن حکومت قاجار و آغاز دوران تازه‌ای در تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران به رونق‌گرفتن رمان‌های اجتماعی منجر شد. این رمان‌ها بیشتر بازتاب روابط اجتماعی حاکم بر جامعهٔ ایرانی و بیان مسائل و حوادثی است که در اجتماع آن روزگار وجود داشت. مهم‌ترین رمان‌های اجتماعی آن دوران که به‌صورت پاورقی منتشر شد عبارت است از: رمان «اسرار شب» نوشتهٔ عباس خلیلی که از شمارهٔ ۱۵۷ تا ۱۷۲ سال ۱۳۰۲ شمسی نشریهٔ *اقدام* منتشر شده است؛ رمان «ازدواج اجباری»، اثر فخر عادل که از شمارهٔ ۳۵ تا سال چهارم، شمارهٔ ۲۵ و ۲۶، سال ۱۳۱۲ در نشریهٔ *آیندهٔ ایران* منتشر شده است؛ رمان «بینوایان» ویکتور هوگو با ترجمهٔ ع. حقیقی، از شمارهٔ ۱۰ تا شمارهٔ ۳۷ نشریهٔ *حلاج* سال ۱۳۰۳ به چاپ رسیده است. رمان «بینوایان» یک‌بار دیگر با ترجمهٔ حسین‌قلی مستعان در سال ۱۳۰۹ به صورت پاورقی منتشر شده است؛ این رمان از شمارهٔ ۳۴۱۳ سال ۱۳۰۹ تا شمارهٔ ۴۲۷۸ سال ۱۳۱۲ نشریهٔ *ایران* منتشر شده است. رمان «اختر» نوشتهٔ ناظرزادهٔ کرمانی از شمارهٔ ۲۶۱۳ تا شمارهٔ ۲۷۰۹ نشریهٔ *شفق سرخ* منتشر شده است.

رمان‌های تاریخی نیز جایگاه ویژه‌ای را در میان پاورقی‌های این دوران به خود اختصاص داده است. باید توجه داشت که در این گونه از رمان‌ها، تاریخ دست‌مایهٔ نویسندگان به‌شمار می‌آید و نویسندگان با توجه به حال‌وهوای داستان مسائل تاریخی را تحریف می‌کردند و تغییر می‌دادند. از مهم‌ترین رمان‌های تاریخی که به‌صورت پاورقی منتشر شده است می‌توان به این آثار اشاره کرد: «امین و مأمون» از جرجی زیدان، ترجمهٔ اشراق خاوری در نشریهٔ *ارمغان* (سال ۱۳۱۰)؛ رمان «عشق و عفت» که طبق گفتهٔ مترجم، داستانی عشقی در دربار فرانسه است. این رمان را ذکاءالملک اول ترجمه کرده و آن را از شمارهٔ ۲۹۷ تا ۳۳۱ (سال

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

۱۲۸۲ شمسی) نشریهٔ *تربیت* منتشر کرده است؛ رمان «شهرناز» از یحیی دولت‌آبادی نیز دارای موضوعی تاریخی است که در سال ۱۳۰۱ در نشریهٔ *ستارهٔ شرق* منتشر شده است. این رمان بار دیگر در سال ۱۳۰۵ در نشریهٔ *آینده* منتشر شده است؛ رمان «یوسف گاریبالدی» نیز از دیگر رمان‌های تاریخی است که با ترجمهٔ اسدالـله خاک‌پور از شمارهٔ ۲ تا شمارهٔ ۱۴ سال ۱۳۰۱ نشریهٔ *فکر آزاد* منتشر شده است؛ «آخرین ملکهٔ روسیه» از شارل هانری، ترجمهٔ سعید نفیسی و نصرالـله فلسفی، از شمارهٔ ۵۲ سال ۱۳۰۱ تا شمارهٔ ۸۳ سال ۱۳۰۲ نشریهٔ *شفق سرخ* منتشر شده است؛ «یگانه بازماندهٔ رومانوف‌ها» از نویسنده و مترجم نامشخص، از شمارهٔ ۱۲۰ سال ۱۳۰۳ تا سال سوم شمارهٔ دوم نشریهٔ *کوشش* منتشر شده است؛ رمان «رقیب لویی شانزدهم» نوشتهٔ میشل زواگو، ترجمهٔ رشید امانت از شمارهٔ ۲۲۵۲ تا شمارهٔ ۲۳۱۱ نشریهٔ *شفق سرخ* منتشر شده است؛ رمان «عشق و ادب یا سرگذشت حکیم ابوالقاسم فردوسی» از آزاد همدانی از شمارهٔ ۲۶۰۲ تا شمارهٔ ۲۶۲۲ نشریهٔ *شفق سرخ* منتشر شده است.

از دیگر گونه‌های رمان پاورقی که در مطبوعات آن دوران منتشر شده است و طرفداران خاص خود را داشت، رمان‌های پلیسی و جنایی بود که به‌نسبت دیگر انواع رمان، گونه‌ای جدید به‌شمار می‌آمد. در سال ۱۳۲۵ ق. (۱۲۸۶ ش.) «سرگذشت آرسن لوپن» در شمارهٔ نخست تا ششم نشریهٔ *حقایق* منتشر شده است. رمان «جانی بزرگ» نیز از شمارهٔ ۴۰۶ سال ۱۳۰۶ نشریهٔ *اقدام* تا شمارهٔ ۴۴۱ همان سال منتشر شده است.

۲. ۲. ۲. نمایش‌نامه‌های پاورقی

در برخی نشریات این دوران، نمایش‌نامه‌هایی به‌صورت دنباله‌دار به چاپ رسیده است: نمایش‌نامهٔ «غیاث خشت‌مال» از نویسنده‌ای نامعلوم از شمارهٔ ششم سال ۱۳۰۵ تا شمارهٔ ۷۹ سال ۱۳۰۶ در نشریهٔ *ناهید* منتشر شده است. نمایش‌نامهٔ «گل‌آقا-گل‌تاج» از شمارهٔ ۱۸ تا شمارهٔ ۸۷ سال ۱۳۰۷ به‌صورت پیاپی در نشریهٔ *ناهید* منتشر شده است. در نشریهٔ *تیاتر* نیز نمایش‌نامه‌هایی به‌صورت پاورقی منتشر شده است که از میان آنها می‌توان به «تیاتر شیخ‌علی»، نوشتهٔ میرزا رضا طباطبایی اشاره کرد که از شمارهٔ اول تا دوازدهم سال ۱۳۳۶ ق. (۱۲۹۶ ش.) منتشر شده است. البته، به‌سبب آنکه تنها یک‌سال از این نشریه موجود است، نمی‌توان با قطعیت گفت که این نمایش‌نامه به‌صورت کامل منتشر شده است.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

نمایش‌نامهٔ «عشق و انتقام: هاملت شاهزادهٔ دانمارک» از شکسپیر، از شمارهٔ ۴۰۵ تا شمارهٔ ۴۱۷ سال ۱۳۱۷ نشریهٔ *ستاره* منتشر شده است.

۲. ۲. ۳. سفرنامه‌های پاورقی

از دیگر گونه‌های پاورقی، سفرنامه‌هایی است که در برخی از نشریات آن دوران منتشر شده است. نویسندگان این سفرنامه‌ها ایرانیانی هستند که به دیگر کشورها رفته‌اند و شرح دیده‌های خود را نوشته‌اند یا خارجیانی هستند که به ایران آمده‌اند و روایت خود را از سفر به ایران بازگو کرده‌اند یا شرح سفر خود را به دیگر نقاط جهان منتشر کرده‌اند؛ ازاین‌رو، بخشی از این سفرنامه‌ها تألیفی و بخشی دیگر ترجمه است. از سفرنامه‌های پاورقی می‌توان به این آثار اشاره کرد: «تفصیل مسافرت کاپیتان اطراس به قطب شمال» از نویسنده‌ای نامعلوم با ترجمهٔ محمدحسن‌خان اعتمادالسلطنه از نمرهٔ اول سال ۱۲۸۸ هـ ق. تا نمرهٔ ۳۳۳ سال ۱۲۸۹ هق. (۱۲۵۰-۱۲۵۱ش.) نشریهٔ *ایران*؛ «روزنامهٔ سفر نواب والا نصرةالدوله فرمانفرما حکمران کرمان و بلوچستان به جیرفت و سایر بلوک گرمسیری و بردسیر» از نمرهٔ ۴۶۲ سال ۱۲۸۹ هق. تا نمرهٔ ۴۷۰ سال ۱۲۸۹ هق. (۱۲۵۱ش.) نشریهٔ *ایران*؛ «ترجمهٔ سفرنامهٔ ابن‌بطوطه» از محمدحسن‌خان اعتمادالسلطنه از نمرهٔ ۲۲۱ سال ۱۲۹۱ هق. تا نمرهٔ ۳۸۳ سال ۱۲۹۶ هق. (۱۲۵۳-۱۲۵۸ش.) نشریهٔ *ایران*؛ «سیاحت‌نامهٔ مسیو استانله از وسط نواحی مجهولهٔ افریقا» ترجمهٔ آنتوان‌خان، از نمرهٔ ۱ سال ۱۳۱۲ هق. تا نمرهٔ ۳۰ سال ۱۳۱۴ هق. (۱۲۷۵-۱۲۷۳ش.) نشریهٔ *ناصری*؛ «سفرنامهٔ دور دنیا» از نویسنده‌ای مصری به نام سلیم با ترجمهٔ ذکاءالملک اول، از شمارهٔ ۱۳۲ سال ۱۳۱۶ هق. تا شمارهٔ ۱۵۵ سال ۱۳۱۷ هق. (۱۲۷۷-۱۲۷۸ش.) نشریهٔ *تربیت*؛ «سفرنامهٔ انگلیس‌ها در ایران» از امیل لوسوئور، از شمارهٔ پنجم سال ۱۳۰۱ تا شمارهٔ ۶۴ سال ۱۳۰۲ نشریهٔ *پیکان*؛ «سفرنامهٔ حسین‌خان آجودان‌باشی»، از شمارهٔ ۶۷ سال ۱۳۰۲ تا شمارهٔ ۱۰۵ همان سال نشریهٔ *پیکان*؛ سفرنامهٔ گوبینیو با عنوان «سه‌سال در آسیا» با ترجمهٔ امیر مصطفوی از شمارهٔ ۴۴۶ تا ۵۰۹، سال ۱۳۰۷ نشریهٔ *اقدام*؛ و سفرنامهٔ «به‌سوی اصفهان» از نویسندهٔ نامشخص، ترجمهٔ ذبیح‌الـله منصوری، از شمارهٔ ۲۴۲۷ تا شمارهٔ ۲۵۳۱ سال ۱۳۱۳ در نشریهٔ *کوشش*.

۲. ۲. ٤. شرح‌حال‌های پاورقی

نشریهٔ *تربیت* از آغاز کار خود بخشی از فضای نشریه را به مطالب پاورقی اختصاص داده بود و در آن به معرفی شخصیت‌های گوناگون علمی و ادبی می‌پرداخت. از این شرح‌حال‌ها

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

می‌توان به «شرح‌حال گوتنبرگ» اشاره کرد که از شمارهٔ ۳ تا شمارهٔ ۸ سال ۱۳۱۴ هق. (۱۲۷۵ش.) این نشریه منتشر شده است. «شرح‌حال شیخ محمد عبده رضوان» نیز از شمارهٔ ۳۹۶ تا ۴۲۱ سال ۱۳۲۴ هق. (۱۲۸۵ش.) این نشریه به چاپ رسیده است. در نشریهٔ *ایران* نیز، که به مدیریت محمدحسن‌خان اعتمادالسلطنه منتشر می‌شد، گاهی ستون پاورقی به شرح‌حال‌نویسی اختصاص پیدا می‌کرد. «شرح‌حال فرانکلن فیلسوف آمریکایی»، ترجمهٔ اعتمادالسلطنه از شمارهٔ ۲۶۱ تا شمارهٔ ۶۲۹ سال ۱۳۰۴ ق. (۱۲۶۶ش.) در نشریهٔ *ایران* انتشار یافته است؛ «شرح‌احوالات اعلی‌حضرت پادشاه انگلستان و امپراطریس هندوستان» از شمارهٔ ۶۳۶ سال ۱۳۰۴ تا شمارهٔ ۶۳۹ سال ۱۳۰۵ ق. (۱۲۶۷ش.) در نشریهٔ *ایران* چاپ شده است؛ «شرح‌حال ابوریحان محمدبن‌احمد البیرونی»، نوشتهٔ غلامحسین عدالت‌پرور از شمارهٔ ۲۲۰ تا شمارهٔ ۲۳۰ سال ۱۳۰۷ در نشریهٔ *کوشش* منتشر شده است؛ همچنین «شرح‌حال فردوسی» نوشتهٔ غلامحسین عدالت‌پرور از شمارهٔ ۲۴۴ تا شمارهٔ ۲۶۲ سال ۱۳۰۷ همین نشریه انتشار یافته است.

۲. ۲. ۵. پاورقی‌نویسی تاریخی

این نوع از پاورقی‌نویسی بیشتر در نشریهٔ *ایران* و دیگر نشریات دورهٔ قاجاری دیده می‌شود. در نشریات دورهٔ پهلوی اول نیز پاورقی‌نویسی تاریخی بیشتر به گذشتهٔ باشکوه ایران و بحث دربارهٔ تاریخ ایران پرداخته است. محمدحسن‌خان اعتمادالسلطنه، در نشریهٔ *ایران* چندین پاورقی از نوع تاریخ‌نویسی به‌صورت تألیفی یا ترجمه منتشر کرده است که البته گاهی تعیین اینکه مطالب ترجمه است یا تألیف دشوار است؛ زیرا در اکثر موارد نام مؤلف یا مترجم نوشته نشده است. از این گونهٔ پاورقی می‌توان به «تاریخ سیستان» اشاره کرد که از نمرهٔ ۴۷۳ سال ۱۲۹۹ هق. تا نمرهٔ ۵۶۴ سال ۱۳۰۲ هق. (۱۲۶۰-۱۲۶۳ش.) در نشریهٔ *ایران* منتشر شده است. اعتمادالسلطنه کتاب «تاریخ مراکش» را نیز از نمرهٔ ۷۲۷ سال ۱۳۰۸ هق. تا نمرهٔ ۹۴۳ سال ۱۳۱۶ هق. (۱۲۷۷-۱۲۶۹ش.) به چاپ رسانده است. از دیگر پاورقی‌های تاریخی می‌توان به «تاریخ مختصر انگلستان» اثر عبدالحسین بمبئی اشاره کرد که در روزنامهٔ *ثریا* از شمارهٔ ۸۳ سال ۱۳۱۶ تا شمارهٔ ۲۳ سال ۱۳۱۷ هق. (۱۲۷۷-۱۲۷۸ش.) منتشر شده است؛ «تاریخ نادرشاه» از شمارهٔ ششم، سال ۱۳۲۱ هق. تا شمارهٔ ۲۳ سال ۱۳۲۴ هق. (۱۲۸۲-۱۲۸۵ش.) در نشریهٔ *ایران سلطانی* و سپس روزنامهٔ *ایران*

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

چاپ شده است؛ «سلطنت قباد و ظهور مزدک» از کریستن‌سن با ترجمهٔ نصرالـله فلسفی نیز از شمارهٔ نخست سال ۱۳۰۹ تا شمارهٔ هشتم سال ۱۳۱۰ نشریهٔ *شرق* منتشر شده است.

۳. نتیجه‌گیری

اگر یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های گونه‌های ادبی را شکل ارائهٔ آنها در نظر بگیریم، پاورقی‌نویسی گونه‌ای نوشتاری به‌شمار می‌آید که با شکل‌گیری مطبوعات پدید آمده است. در اواخر عصر قاجار و دورهٔ پهلوی اول، شاهد رونق این گونهٔ نوشتاری در مطبوعات ایران هستیم و دلایل آن را در می‌توان جبران کمبود نشر کتاب، شیوه‌ای خاص برای ارائهٔ مطالب طولانی، و نیز حفظ و افزایش تعداد خوانندگان دانست. هرچند که داستان‌های پاورقی بیشترین سهم را پاورقی‌نویسی مطبوعات به خود اختصاص داده است، موضوعات گوناگون دیگری همچون نمایش‌نامه، سفرنامه، شرح‌حال و متون تاریخی نیز به‌صورت پاورقی در مطبوعات منتشر شده است. برای این گونهٔ نوشتاری اصطلاحات گوناگونی در مطبوعات ایرانی به‌کار رفته است. اصطلاح پاورقی نخستین‌بار در سال ۱۲۹۴ شمسی در روزنامهٔ *اتحاد اسلام* به‌کار رفت و اندک‌اندک در دیگر نشریات نیز رایج شد. نخستین داستان ایرانی با عنوان «اهل بیت حاجی نمدمال»، از نویسنده‌ای ناشناس، در سال ۱۲۷۹ شمسی در نشریهٔ پرورش به صورت داستانی ادامه‌دار (ستون‌نویسی) به چاپ رسیده است و پس از آن نیز رمان «تیرنگ سیاه یا کنیزان سفید»، *نوشتهٔ* ملک‌الشعرای بهار، در سال ۱۲۹۸ در نشریهٔ *ایران* منتشر شده است. طبق یافته‌های این پژوهش، این موضوع که عده‌ای از پژوهشگران رمان‌های *تهران مخوف* یا *دهنفر قزلباش* را نخستین رمان‌های پاورقی ایران نام برده‌اند، فاقد دقت است.

گونهٔ نوشتاری پاورقی، همانند دیگر گونه‌ها، دارای ویژگی‌های خاص خود است. اصلی‌ترین و مهم‌ترین ویژگی این گونه دنباله‌داربودن آن است. ویژگی دیگر آن تنوع موضوعی است. ازنظر سبک نوشتاری نمی‌توان ویژگی زبانی خاصی را برای این گونه در نظر گرفت، بلکه سبک نوشتاری این گونه، تابع سبک نویسندگان یا مترجمان است. نکتهٔ آخر اینکه گونهٔ پاورقی، بیش از آنکه تحت تأثیر سبک نوشتاری یا موضوعی باشد، بر اساس شیوهٔ ارائهٔ مطالب شکل گرفته است.

منابع

آرین‌پور، یحیی (۱۳۸۲) *از صبا تا نیما*. جلد دوم. چاپ چهارم. تهران: زوار.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

آنندراج، محمدپادشاه (۱۳۳۶) *فرهنگ آنندراج*. تهران: کتاب‌فروشی خیام.

الهی، صدرالدین (۱۳۷۷) «درآمدی بر مقولهٔ پاورقی‌نویسی در ایران». *ایران‌شناسی*. شمارهٔ ۳۸. سال دهم: ۳۲۷-۳۴۱.

بالایی، کریستف و میشل کویی‌پرس (۱۳۷۸) *سرچشمه‌های داستان کوتاه فارسی*. ترجمهٔ احمد کریمی حکاک. تهران: معین.

بیضاوی، سوسن (۱۳۷۹) «رمان پاورقی، انقلابی ادبی». *پژوهش علوم انسانی*. شمارهٔ ۱۱: ۲۰-۱.

حاجی‌آقابابایی، محمدرضا (۱۳۹۶) *گونه‌های نثر در دورهٔ قاجار*. تهران: حکایت قلم.

حسین‌زاده یزدی، مهدی، منیره زین‌العابدینی رنانی، سیدمحسن ملاباشی (۱۳۹۴) «تبیین و بررسی مبانی معرفتی تبارشناسی میشل فوکو». *غرب‌شناسی بنیادی*. سال ششم. شمارهٔ ۱: ۷۳-۵۱.

دبیرسیاقی، محمد (۱۳۶۵) *لغت‌نامهٔ فارسی*. تهران: دانشگاه تهران.

دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷) *لغت‌نامهٔ دهخدا*. تهران: دانشگاه تهران.

شاکری، عبدالرسول و کاظم دزفولیان (۱۳۹۳) «رمان پاورقی و تاریخ سیاسی معاصر: خوانش تحلیلی-گفتمانی از رمان ده‌نفر قزلباش». *تاریخ ایران*. شمارهٔ ۷۳/۵: ۱۰۹-۸۳.

معین، محمد (۱۳۶۵) *فرهنگ معین*. تهران: امیرکبیر.

ناظم‌الاطباء، علی‌اکبر (۱۳۱۸) *فرهنگ فرنودسار* (فرهنگ نفیسی). تهران: کتاب‌فروشی خیام.

نشریات[1]

آینده (۱۳۰۵) «شهرناز». یحیی دولت‌آبادی. سال دوم. شمارهٔ نخست.

آیندهٔ ایران (۱۳۰۹) «ازدواج اجباری». فخرعادل خلعتبری. از شمارهٔ ۳۵ تا سال چهارم. شمارهٔ ۲۵ و ۲۶ سال ۱۳۱۲.

آیندهٔ ایران (۱۳۱۲) «زن سیه‌روز». فخرعادل خلعتبری. از شمارهٔ ۲۱ سال ۴ تا شمارهٔ ۷ سال ۵ سال ۱۳۱۳.

اتحاد اسلام (۱۲۹۴) «دیباچه». سال اول. شمارهٔ ۱.

اختر (۱۲۹۴ ق). «تاریخ ایران». نویسنده نامشخص. نمرهٔ ۳.

اخگر (۱۳۱۰) «عبدالرحمن ناصر». جرجی زیدان. شمارهٔ ۵۴۴ تا شمارهٔ ۶۶۵.

الادب (۱۲۹۷) «رخسار سنگی». ناتانائیل هاتورن. ترجمهٔ الـله‌یار صالح. شمارهٔ ۴ تا شمارهٔ ۶ سال ۱۲۹۸.

ادب (۱۳۲۳ ق.) «دختر فرعون». نویسنده نامشخص. از شمارهٔ ۱۴۶ تا شمارهٔ ۱۷۳.

[1] به‌دلیل اهمیت نام نشریات در ارجاع‌های درون‌متنی و به‌منظور سهولت دسترسی مخاطبان به منابع در فهرست انتهایی منابع، این فهرست براساس عنوان نشریات تنظیم شده است.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

ادبی (۱۲۹۷) «فاجعهٔ نودوسه». *نشریهٔ ادبی*. الکساندر دوما. ترجمهٔ مهدی مافی سعدالملک. شمارهٔ ۴ تا شمارهٔ ۳ سال ۱۲۹۸.

ارمغان (۱۳۰۰) «تاجر ونیزی». ویلیام شکسپیر. ترجمهٔ علی‌اصغرخان حکمت. سال دوم شمارهٔ ۸ و ۹ تا سال سوم شمارهٔ ۱.

ارمغان (۱۳۰۰) «حکایت فلسفی معروف به میکرومکاس». فرانسوا ولتر. ترجمهٔ مایل تویسرکانی. سال دوم شمارهٔ ۲ تا ۶.

ارمغان (۱۳۰۵) «تاریخ لمیا». جرجی زیدان. ترجمهٔ اشراق خاوری. شمارهٔ ۵ تا شمارهٔ ۹ سال ۱۳۰۶.

ارمغان (۱۳۰۷) «ده‌نفر قزلباش». حسین مسرور. سال نهم. شمارهٔ ۵ و ۶ تا شمارهٔ ۱۰.

ارمغان (۱۳۱۰) «امین و مأمون». جرجی زیدان. ترجمهٔ اشراق خاوری. شمارهٔ ۹ سال ۱۳۱۰ تا شمارهٔ ۷ سال ۱۳۱۴.

ارمغان (۱۳۱۰) «ژولی». ژان ژاک روسو. ترجمهٔ پژمان بختیاری. سال دوازدهم. شمارهٔ ۹ تا شمارهٔ ۱ سال ۱۳۱۱.

ارمغان (۱۳۱۳) «پهلوان پلنگینه‌پوش». حمزه سردادور. سال پانزدهم. از شمارهٔ ۸ تا ۱۰.

ارمغان (۱۳۱۹) «دستور رستگاری». محمد مسعود. ترجمهٔ قدرت‌الـله شیری. شمارهٔ ۵ و ۶ سال ۱۳۱۹ تا شمارهٔ ۷ سال ۱۳۲۰.

ارمغان (۱۳۱۹) «دو سپهدار». نوشتهٔ محمود رجا. سال بیست‌ویکم. شمارهٔ ۵ و ۶.

اطلاع (۱۳۱۴ ق) «ژرژ انگلیسی عاشق مادمازل مارتی پاریسی». ترجمهٔ ذکاءالملک. از شمارهٔ ۳۹۴ سال ۱۳۱۴ تا شمارهٔ ۴۱۶ سال ۱۳۱۵.

اطلاعات (۱۳۰۶) «حکایت». نویسنده نامشخص. نمرهٔ ۳۰۸.

افسانه (۱۳۰۶) «دیباچه». روزبه. جزوهٔ ۱.

افسانه (۱۳۰۹) «قمار». غلامرضا آذرنگ. جزوهٔ ۴۷ و ۴۸.

افسانه (۱۳۱۰) «دختر سلطان». الکساندر پوشکین. ترجمهٔ پرویز ناتل خانلری. جزوهٔ ۵۰.

افسانه (۱۳۱۰) «قمار». ارنست هوفمان. ترجمهٔ پژمان بختیاری. جزوهٔ ۱ و ۲.

اقدام (۱۳۰۳) «روزگار سیاه». عباس خلیلی.[۱]

اقدام (۱۳۰۴) «انتقام». نوشتهٔ عباس خلیلی.

اقدام (۱۳۰۴) «انسان». نوشتهٔ عباس خلیلی.

۱. این شماره‌ها در دسترس نیست، ازاین‌رو، اطلاعات براساس مطالبی که در دیگر شماره‌های مجله بوده به‌دست آمده است.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

اقدام (۱۳۰۶ و ۱۳۰۷) «سه سال در آسیا». آرتور گوبینیو. ترجمهٔ امیر مصطفوی. شمارهٔ ۴۴۶ تا ۵۰۹.

اقدام (۱۳۰۶) «جانی بزرگ». نویسنده نامشخص. از شمارهٔ ۴۰۶ تا شمارهٔ ۴۴۱.

اقدام (۱۳۰۶) «فجایع پیغمبر نوین». نویسنده نامشخص. از شمارهٔ ۴۲۳ تا شمارهٔ ۴۳۱.

اقدام (۱۳۴۱ ق.) «اسرار شب». عباس خلیلی. شمارهٔ ۱۵۷ تا ۱۷۲.

ایران (۱۳۱۲ ق.) «سیاحتنامهٔ مسیو استانله از وسط نواحی مجهولهٔ آفریقا». ترجمهٔ آنتوان‌خان. از شمارهٔ ۱ تا شمارهٔ ۳۰ سال ۱۳۱۳ ق.

ایران (۱۳۱۲) «داستان کام شیر». شین پرتو. از شمارهٔ ۴۱۴۸ تا ۴۱۶۸.

ایران (۱۲۸۸ ق.) «تفصیل مسافرت کاپیتان اطراس به قطب شمال». اعتمادالسلطنه. از نمرهٔ ۱ تا نمرهٔ ۳۳۳ سال ۱۲۸۹ ق.

ایران (۱۲۸۹ ق.) «روبن‌سون سوئیسی». ترجمهٔ اعتمادالسلطنه. از شمارهٔ ۱۳۴ سال ۱۲۸۹ ق. تا شمارهٔ ۲۴۹ سال ۱۲۹۲ ق.

ایران (۱۲۸۹ ق.) «روزنامهٔ سفر نواب والا نصرةالدوله فرمانفرما حکمران کرمان و بلوچستان به جیرفت و سایر بلوک گرمسیری و بردسیر». اعتمادالسلطنه. از نمرهٔ ۴۶۲ تا نمرهٔ ۴۷۰.

ایران (۱۲۹۱ ق.) «ترجمهٔ سفرنامهٔ ابن‌بطوطه». اعتمادالسلطنه. از نمرهٔ ۲۲۱ تا نمرهٔ ۳۸۳ سال ۱۲۹۶ ق.

ایران (۱۲۹۲ ق.) «سولیوان نام تاجر». ترجمهٔ اعتمادالسلطنه. از شمارهٔ ۲۵۲ تا شمارهٔ ۲۶۵.

ایران (۱۲۹۸) «نیرنگ سیاه یا کنیزان سفید». محمدتقی بهار. از شمارهٔ ۴۳۴ تا شمارهٔ ۴۷۹.

ایران (۱۲۹۹ ق) «تاریخ سیستان». تصحیح اعتمادالسلطنه. از نمرهٔ ۴۷۳ سال ۱۲۹۹ ق. تا نمرهٔ ۵۶۴ سال ۱۳۰۲ ق.

ایران (۱۳۰۴ ق.) «شرح‌احوالات اعلی‌حضرت پادشاه انگلستان و امپراطریس هندوستان». ترجمهٔ اعتمادالسلطنه. از شمارهٔ ۶۳۶ سال ۱۳۰۴ تا شمارهٔ ۶۳۹ سال ۱۳۰۵.

ایران (۱۳۰۴ ق.) «شرح‌حال فرانکلن فیلسوف آمریکایی». ترجمهٔ اعتمادالسلطنه. از نمرهٔ ۶۲۱ تا نمرهٔ ۶۲۹.

ایران (۱۳۰۸ ق) «تاریخ مراکش». اعتمادالسلطنه. از نمرهٔ ۷۲۷ سال ۱۳۰۸ ق. تا نمرهٔ ۹۴۳ سال ۱۳۱۶ ق.

ایران (۱۳۰۹) «بینوایان». ویکتور هوگو. ترجمهٔ حسین‌قلی مستعان. از شمارهٔ ۳۴۱۳ تا شمارهٔ ۴۲۷۸ سال ۱۳۱۲.

ایران آزاد (۱۳۰۱) «فرنگیس». میرزا علی‌اکبرخان ارداقی. از شمارهٔ ۴۳ تا شمارهٔ ۹۴.

ایران سلطانی (۱۳۲۱ ق) «تاریخ نادرشاه». میرزامحمد ندیم‌السلطان. از شمارهٔ ۶ سال ۱۳۲۱ق. تا شمارهٔ ۲۳ سال ۵۹ سال ۱۳۲۴ ق.

بهار (۱۳۲۸ ق.) «سرگذشت یک محکوم». نویسنده نامشخص. شمارهٔ ۳ تا شمارهٔ ۱۲ سال ۱۳۴۰ ق.

بهلول (۱۳۰۱) «سرگذشت یک نفر سیاح آمریکایی». نویسنده نامشخص. شمارهٔ ۹ تا ۱۷.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

پرورش (۱۲۷۹). «اهل بیت حاجی نمدمال». نویسنده ناشمخص. از شمارهٔ ۲۷ تا ۳۳.

پیکان (۱۳۰۱) «سفرنامهٔ انگلیس‌ها در ایران». امیل لوسوئور. شمارهٔ ۵ تا شمارهٔ ۶۴ سال ۱۳۰۲.

پیکان (۱۳۰۲) «سفرنامهٔ حسین‌خان آجودان‌باشی». میرزا حسین‌خان آجودان‌باشی. شمارهٔ ۶۷ تا ۱۰۵.

تحفه‌الادبا (۱۳۰۱) «رابنسون کروزوئه». ناصرقلی‌خان هندی. سال دوم. شمارهٔ ۵.

تذکر (۱۳۰۱) «کیف گنجینه». نویسنده نامشخص. شمارهٔ ۹ تا شمارهٔ ۱۲.

تربیت (۱۳۱۴ ق.) «شرح حال گوتنبرگ». محمدحسین فروغی. از شمارهٔ ۳ تا شمارهٔ ۸.

تربیت (۱۳۱۶ ق.) «سفرنامهٔ دور دنیا». ترجمهٔ ذکاءالملک. شمارهٔ ۱۳۲ تا شمارهٔ ۱۵۵ سال ۱۳۱۷ ق.

تربیت (۱۳۲۲ ق.) «عشق و عفت». ترجمهٔ ذکاءالملک. شمارهٔ ۲۹۷ تا ۳۳۱.

تربیت (۱۳۲۴ ق.) «شیخ محمدعبده رضوان». محمدحسین فروغی، از شمارهٔ ۳۹۶ تا ۴۲۱.

ترقی (۱۳۰۸) «خانم هندی». نویسنده نامشخص. شمارهٔ ۶۳ تا شمارهٔ ۷۵.

ترقی (۱۳۰۸) «یادگار عشق». نویسنده نامشخص. شمارهٔ ۶۳ تا شمارهٔ ۷۵.

تیاتر (۱۳۳۶ ق.) دیباچه. میرزا رضا طباطبایی. سال اول. شمارهٔ ۱.

تیاتر (۱۳۳۶ ق.) «تیاتر شیخ‌علی». میرزا رضا طباطبایی. شمارهٔ ۱ تا شمارهٔ ۱۲.

ثریا (۱۳۱۶ ق.) «تاریخ مختصر انگلستان». عبدالحسین بمبئی. شمارهٔ ۸۳ تا شمارهٔ ۲۳ سال ۱۳۱۷ ق.

حقایق (۱۳۲۵ ق.) «سرگذشت آرسن لوپن». مترجم نامشخص. شمارهٔ ۱ تا شمارهٔ ۶.

حلاج (۱۳۰۳) «بینوایان». ویکتور هوگو. ترجمهٔ ع. حقیقی. از شمارهٔ ۱۰ تا شمارهٔ ۳۷.

ستارهٔ ایران (۱۳۰۱) «تهران مخوف». مرتضی مشفق کاظمی. از شمارهٔ ۴۳ تا ۱۲۳.

ستارهٔ شرق (۱۳۰۱) «شهرناز». یحیی دولت‌آبادی. شمارهٔ ۱ تا ۲۶.

ستاره (۱۳۱۷) «عشق و انتقام: هاملت-شاهزادهٔ دانمارک». ویلیام شکسپیر. مترجم نامشخص. از شمارهٔ ۴۰۷ تا شمارهٔ ۴۱۷.

شرق (۱۳۰۹) «سلطنت قباد و ظهور مزدک». آرتور کریستن‌سن. ترجمهٔ نصرالـله فلسفی. شمارهٔ ۱ تا شمارهٔ ۸ سال ۱۳۱۰.

شفق سرخ (۱۳۰۰) «ایام حبس». علی دشتی. از شمارهٔ ۷ سال ۱۳۰۰ تا شمارهٔ ۵۱ سال ۱۳۰۱.

شفق سرخ (۱۳۰۱) «آخرین ملکهٔ روسیه». هانری شارل. ترجمهٔ سعید نفیسی و نصرالـله فلسفی. از شمارهٔ ۵۳ سال ۱۳۰۱ تا شمارهٔ ۸۳ سال ۱۳۰۲.

شفق سرخ (۱۳۱۱) «رقیب لویی شانزدهم». میشل زواگو. ترجمهٔ رشید امانت. از شمارهٔ ۲۲۵۲ تا شمارهٔ ۲۳۱۱.

شفق سرخ (۱۳۱۳) «اختر». فرهاد ناظرزادهٔ کرمانی. از شمارهٔ ۲۶۱۳ تا شمارهٔ ۲۷۰۹.

شفق سرخ (۱۳۱۳) «آشیانهٔ عقاب». زین‌العابدین مؤتمن. شمارهٔ ۲۷۱۶ تا شمارهٔ ۲۸۹۷.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

شفق سرخ (۱۳۱۳) «عشق و ادب یا سرگذشت حکیم ابوالقاسم فردوسی». آزاد همدانی. از شمارهٔ ۲۶۰۴ تا شمارهٔ ۲۶۲۲.

صور اسرافیل (۱۲۷۶) «صورت استنطاق میرزا رضا کرمانی». شمارهٔ ۹ تا ۱۷.

فکر آزاد (۱۳۰۱) «یوسف گاریبالدی». ترجمهٔ اسدالـله خاک‌پور. شمارهٔ ۲ تا ۱۴.

کوشش (۱۳۰۳) «یگانه بازماندهٔ رومانوف‌ها». نویسنده و مترجم نامشخص. از شمارهٔ ۱۲۰ سال دوم تا شمارهٔ ۲ سال سوم.

کوشش (۱۳۰۷) «ابوالقاسم حسین‌بن‌اسحاق‌بن‌شرفشاه المتخلص به فردوسی». غلامحسین عدالت‌پرور. از شمارهٔ ۲۴۴ تا شمارهٔ ۲۶۲.

کوشش (۱۳۰۷) «ابوریحان محمدبن‌احمد البیرونی». غلامحسین عدالت‌پرور. از شمارهٔ ۲۲۰ تا شمارهٔ ۲۳۰.

کوشش (۱۳۱۳) «به‌سوی اصفهان». ترجمهٔ ذبیح‌الـله منصوری. از شمارهٔ ۲۴۲۷ تا شمارهٔ ۲۵۳۱.

کوکب ناصری (۱۲۷۵). «سیاحتنامه». نویسنده ناشمخص. نمرهٔ ۱۵.

گل زرد (۱۳۳۸ ق.) «عاشق امیدوار». آلفرد دوموسه. ترجمهٔ ابراهیم الفت. شمارهٔ ۲۱ تا شمارهٔ ۲۶.

ناهید (۱۳۰۵ و ۱۳۰۶) «غیاث خشت‌مال». میرزا ابراهیم ناهید. شمارهٔ ۳ از سال ششم تا شمارهٔ ۷۹. سال هفتم.

ناهید (۱۳۰۷) «گل‌آقا-گل‌تاج». میرزا ابراهیم ناهید. شمارهٔ ۱۸ تا شمارهٔ ۸۷.

ندای قدس (۱۳۰۴) «کوه کبوتران». شمارهٔ ۱ تا شمارهٔ ۹، سال ۱۳۰۵.

ندای قدس (۱۳۰۴) «همای و همایون». ا. شریف. شمارهٔ ۳ تا ۶ سال ۱۳۰۵.

ندای قدس (۱۳۰۵) «سه غرقاب». حسین قدس. شمارهٔ ۲ تا شمارهٔ ۹.

نوبهار (۱۳۰۱) «دسیپل شاگرد». پل بورژه. ترجمهٔ رشید یاسمی. شمارهٔ ۸ تا شمارهٔ ۳۴ سال ۱۳۰۲.

Persian References In English

Adab (1906) “Pharaoh`s Daughter”. No 146-173 [In Persian]

Adabi (1918) “Ninety – three Disaster” by Alexander Duma. Trans Mahdi Mafei Saadolmalek. No 4-3(1919) [In Persian]

Afsaneh (1927) Introduction. By Rouzbeh [In Persian]

Afsaneh (1930) “Gambling”. by Gholam-Reza Azarang. No 47 & 48 [In Persian]

Afsaneh (1931) “Gambling”. By Ernest Hoffman. Trans by Pejman Bakhtiyari. No 1 & 2 [In Persian]

Afsaneh (1931) “Sultan`s Daughter”. By Alexander Pushkin. Trans by Parviz Natel KHanlari. No 50 [In Persian]

Aghdam (1923) “Night Secrets”. By Abbas KHalili. No 157-172 [In Persian]

Aghdam (1925) “Human”. By Abbas Khalili [In Persian]

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

Aghdam (1925) “Revenge” by Abbas Khalili [In Persian]

Aghdam (1926) “Black Days”. By Abbas Khalili [In Persian]

Aghdam (1926) “The Disaster of New Prophet”. By Abbas KHalili. No 423-431 [In Persian]

Aghdam (1926) ”Jani Bozorg’. No 406-441 [In Persian]

Aghdam (1927, 1928) “Three Years in Asia”. By Arthur Gobineau. Trans by Amir Mostafavi. No 446-509 [In Persian]

Akhtar (1877) “The History of Iran”. Unknown Writer. No. 3. [In Persian]

Aladab (1918) “Rokhsare Sangi”. By Nathaniel Hawthorne. Trans by Allahyar Saleh. No 4-6 (1919) [In Persian]

Annenderaj, Mohammad Pasha (1957) *Annanderaj Dictionary*. Tehran: Khayyam Book Store [In Persian]

Arianpour, Yahya (2003) *From Saba to NIma*. Volume ll. 4th ed. Tehran: Zavvar [In Persian]

Armaghan (1921) “Philosophical Anecdote Known as Micromecas”. By Fransva Voltaire. Trans by Maeel Toyserkani. 2th Year [In Persian]

Armaghan (1921) Venetian Merchant. Trans by Aliasqar Hekmat.2th Year [In Persian]

Armaghan (1926) “History of Lumia” by George Zidan. Trans by Eshraq Khavari. No 5-9 (Year 1927) [In Persian]

Armaghan (1928) “Ten Ghezelbash”. By Hosain Masrour. 9th Year. No 5 &6- 10 [In Persian]

Armaghan (1931) “Amin & Mamun”. by George Zidan. Trans by Eshragh Khavari. No 9 (1931)- No 7 (1935) [In Persian]

Armaghan (1931) “Julie”. By Jean Jacques Rousseau. Trans by Pejman Bakhtiyari. 12th Year No 9 – 1. 13th Year. 1932 [In Persian]

Armaghan (1940) “Salvation Order”. By Mohammad Masoud. Trans by Qodratollah Shiri. No 5 &6 (1940)- 7 (1941) [In Persian]

Armaghan (1940) “Two Lieutenants”. By Mahmood Raja. No. 5 & 6 of year 21th [In Persian]

Armaghan (1943) ”Leopard–Clad Hero”. By Hamzeh Sardadvar. 15th Year [In Persian]

Akhgar (1931) “Abdol Rahman Naser”. By George zidan. No 544-665 [In Persian]

Ayandeh (1926) “Shahrnaz”. By Yahya Doulatabadi. 2th Year. No 1 [In Persian]

Ayandeh Iran (1930) “Forced Marriage”. By Fakhr Adel Khalatbari. No. 36 of 4th year up to no 26&26 (1933) [In Persian]

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

Ayandeh Iran (1933) "Black Woman". By Fakher Adal KHalatbari. From No. 21 year of 4th to No. 7 of year 5th (1934) [In Persian]

Bahar (1910) "The Story of Convict". No 3-12 [In Persian]

Balay, Christoph & Micheal Kuypers (1999) *The Origin of Persian Short Story*. Trans by Ahmad Karimi Hakkak. Tehran: Moein [In Persian]

Beyzavi, Susan (2000) "Serial Novel, Literary Revolution". *Humanities Research*. No 11: 1-20 [In Persian]

Bohloul (1922) "The Story of American Tourist". No. 9-17 [In Persian]

Dabirsiyaghi, Mohammad (1986) *Persian Dictionary*: Tehran: Tehran University Press [In Persian]

Dehkhoda, Ali Akbar (1998) *Dehkhoda Dictionary*.Tehran: Tehran University Press [In Persian]

Elahi, Sadr-al-din (1998) "Revenue on Serial Writing in Iran". *Iranology*. 10th Year, 327-341 [In Persian]

Etehad Islam (1915) Unknown Writer.1th Year. No 1 [In Persian]

Etela (1897) "George English in Love with Madam Parti of Paris". Trans by Zoka-al-molk. No 394- 416 [In Persian]

Etelaat (1927) "Anecdot". Unknown Writer. No. 308 [In Persian]

Fekr-e Azad (1922) "Yousef Garibaldi" Trans by Asadollah Khakpour. No 2-14 [In Persian]

Gol-e Zard (1920) "Hopeful Lover". By Alfered Doumose. Trans by Ebrahim Olfat. No 21-26 [In Persian]

Haghaygh (1907) "The Story of Arsene Le Pen". No 1-6 [In Persian]

Haji Agha Babaei, Mohammadreza (2017) *Writing Prose in the Qajar Period*. 1th ed. Tehran: Hekayat Qalam [In Persian]

Hallaj (1924) "Les Miserables". By Victor Hugo. Trans by A. Haghighi. No 10-37 [In Persian]

Iran (1872) "Captain Atras`s Travel to The North Pole". By Etemad-al-Saltaneh. No 1-333 (1873) [In Persian]

Iran (1873) "Swiss Rubenson". Trans by Etemad-al-saltaneh. From No 134 (1873) up to No. 249 (1875) [In Persian]

Iran (1873) "Travelogue of Nawab Vala Nasrudullah Farmanfarma Ruler of Kerman & Baluchistan to Jiroft & Other Tropical & Bardsir Blocs". No 462-470 [In Persian]

Iran (1874) "Translation of Ibn Batuttah`s Book". Trans by Etemad-al-saltaneh. No. 221- 383 [In Persian]

Iran (1875) "Solivan The Businessman". Trans by Etemad-al-saltaneh. No. 252-265 [In Persian]

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

Iran (1882) ”History of Sistan”. Correction by Etemad-al-saltaneh. No. 473-564 [In Persian]

Iran (1887) “Description of The Situation of His Majesty The King of England & The Emperor of India”. Trans by Etemad-al-saltaneh. No. 636-639 [In Persian]

Iran (1887) “The Biography of the American Philosopher Franklin”. Trans by Etemad-al-Saltaneh. No. 621-629 [In Persian]

Iran (1891) “History of Moracco”. Trans by Etemad-al-Saltaneh. No. 727-943 [In Persian]

Iran (1895) “Monsieur Stanley Travelogue from the Middle Esat”. Trans by Antoan khan. From No. 1 to 30 [In Persian]

Iran (1919) ”Black Trick or White Maids”. By Mohammad Taghi Bahar. No. 434-479 [In Persian]

Iran (1930) “Les Miserables”. By Victor Hugo. Trans by Hosain Gholi Mostaan. No. 3413-4278 [In Persian]

Iran (1933) “The Story of Kamshir”. By Shin Partow. From No. 4148 to 4168 [In Persian]

Iran azad (1922) “Farangis”. By Mirza Ali Akbar Khan Ardaghi. No. 43-94 [In Persian]

Iran Soltani (1904) “History of Nadershah”. By Mirza Mohammad Nadim-al-soltan. No 23-59 [In Persian]

Kokab Naseri (1896) “Travelogue”. Unknown Writer. No. 15 [In Persian]

Koushesh (1924) “The Only Survivor of The Romanovs”. Unknown Translator. From No. 120 of 2th year up No. 2 of 3th year [In Persian]

Koushesh (1928) “Abu Rayhan Mohammad Ibn Ahmad Al-Biruni”. By Gholam Hussain Edalatparvar. No 220-230 [In Persian]

Koushesh (1928) “Abu-al-Ghasm Hussain ibn Ishagh ibn Sharafshah Ferdowsi”. By Gholam Hussain Edalatparvar. 244-262 [In Persian]

Koushesh (1934) “Towards Isfahan”. Trans by Zabihollah Mansouri. No. 2427-2531 [In Persian]

Merriam Webster (1828) *Online Dictionary*.

Moein, Mohammad (1986) *Moein Dictionary*. Tehran: Amirkabir [In Persian]

Nahid (1926) “Ghias Kheshtmal”. By Mirza Ebrahim Nahid. From No. 3 of 6th year up to 7th year [In Persian]

Nahid (1928) “Gol Agha – Gol Taj”. By Mirza Ebrahim Nahid. No. 18-87 [In Persian]

Nazem-al-Atebba, Ali Akbar (1939) *Nafisi Dictionary*. Tehran: Khayyam Book Store [In Persian]

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

Neday-e Qods (1925) "Homay & Homayon". By A. Sharif. From No. 3-6 (1926) [In Persian]

Neday-e Qods (1925) "Pigeon Mountain". No.1-9 [In Persian]

Neday-e Qods (1926) "Three Floods". By Hussain Qods. No. 2-9 [In Persian]

Nowbahar (1922) "Disipel Student". By Paul Borje. Trans by Rashid Yasemi. No. 8-34 [In Persian]

Parvaresh (1900) "The Family of Haji Namadmal". Unknown Writer. From No. 27 up 33 [In Persian]

Peykan (1922) "British Travelogue in Iran". By Emil Losoeer. No 5-64 [In Persian]

Peykan (1923) "The Travelogue of Hosain Khan Ajodanbashi". By Mirza Hosain Khan Ajodanbashi. No 67-105 [In Persian]

Setareh (1938) "Love & Revenge: Hamlet; Prince of Denmark". By William Shakespeare. Unknown Translator [In Persian]

Setary Iran (1922) "Terrible Tehran". By Morteza Moshfegh Kazemi. No 43-123 [In Persian]

Setary Sharq (1922) "Sharnaz". By Yahya Dolatabadi. No 1-16 [In Persian]

Shafagh-e Sorkh (1921) "Day`s of Incraceriation". By Ali Dashti. No 1300-51 (1922) [In Persian]

Shafagh-e Sorkh (1922) "The Last Queen Of Russia". By Sharl Hanry. Trans by Saeed Nafisi & Nasorollah Falsafi. No 53-83 [In Persian]

Shafagh-e Sorkh (1932) "Loui XVI`s Rival". By Micheal Zovagoo. Trans by Rashid Amanat. No 2252-2311 [In Persian]

Shafagh-e Sorkh (1934) "Axtar". By Farhad Nazerzadeh Kermani. Ni 2613-2709 [In Persian]

Shafagh-e Sorkh (1934) "Love & Literature or the History of the Abolghasem Ferdowsi". By Azad Hamedani. No. 2604-2622 [In Persian]

Shafagh-e Sorkh (1934) "The Eagle`s Nest". By Zynolabedin Motamen. No. 2716-2897 [In Persian]

Shakeri, Abd-al-Rasoul & Kazem Dezfoulian (2014) "A Serial Novel & Contemporary Political History: Analytical Reading-Discourse of Ten Ghezelbash`s Novel". *History of Iran*. No 73/5: 83-109 [In Persian]

Shargh (1930) "Gobad`s Reign & Mazdak`s Emergence". By Artour Christiansen. Trans by Nasrollah Falsafi. Ni 1-8 [In Persian]

Soraya (1899) "A Brief History of England". By Abdolhosain Bambaeei. No 83-23(1900) [In Persian]

Soure esrafil (1897) "Interrogation Report of Mirza Reza". No 9-17 [In Persian]

Taraghi (1929) "Madam Hindi". No 63-75 [In Persian]

Taraghi (1929) "Remembrance of Love". No 63-75 [In Persian]

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.24766925.1399.28.88.8.2]
[DOI: 10.29252/jpll.28.88.201]

Tarbiyat (1897) "Biography of Gutenberg". By Mohammad Hosain Foroghi. No 3-8 [In Persian]

Tarbiyat (1899) "A Trip Around the World". By Salim. Tran Zoka-al-Molk. No 132-155 [In Persian]

Tarbiyat (1905) "Love & Chastity". Trans by Zoka-al-Molk. No 297-331 [In Persian]

Tarbiyat (1906) "Sheykh Mohammad Abdeh Rezvan", by Mohammad Hosain Foroghi. No 396-421 [In Persian]

Tazakkor (1922) "Treasure Bag". No 9-12 [In Persian]

Tiyater (1918) "Introduction". By Mirza Reza Tabatabei [In Persian]

Tiyatr (1918) "Shaikh Ali Theater". By Mirza Reza Tabatabaei. No 1-12 [In Persian]

Tohfat-al-Odaba (1922) "Rabensun Korzoee". By Nasergholi Khan Hendi. 2th Year to 5th Year [In Persian]